

Elisha Nattiv.



ה ש ל ו מ

העבודה המוגשת בזה היא פרי מחקר-אוריינלי על מוסדות
הנחיות-המסיקים כשירותו של ש. שלום.
החומר המקורי שהביא לידי. לא היה בו כדי לעורר לי חרבה
בעבודה. גרסה לי שהמחקרים הנ"ל לא נעשו לעיקר כוונתם של שירותו
הנחיות של ש. שלום חוץ מביבולוב המעיר הערות של פנים.
עוד יותר פוקדל היה לי מכאבו של ש. שלום עצמו "על ירכי
במצריות" ככל המסרים הנ"ל. מאחר והוא היה היחיד שהתקשרתי בו באופן
חלקי כנופה של עבודה.

"RELIGIOUS MOTIFS IN THE POETRY OF SH. SHALOM"

by

(Elisha Nattiv)
"A seeker of truth"

היה זה חיוני ונכון לנסחיה. לשם כוונה זו טיפסו לי הרבה
לימודי האינטנסיביים בשדה המסיקים של פורה ומקור גם יחד, וכן
שטחי שירותו הנחיות של שלום אינו יראה בעבודה זו אלא המעלה למחקר
חלקי יותר.
אליבא דאמת כבר פוכח בירי חומר ניכר נוסף על זה המצוי
בנאן אלא שדמקה עלי השקע לחפזי למועד הקבוע ודחיתי את הכנתו
ממנה היוונו בלתי מודעת.
יש בדעתי להוסיף הרבה על עבודה זו במקדם, - אם לא לעורר
"מחקר-הנחיות" פרי למבאני שלי.

submitted in competition for the
Selma Straus Price

הביבליוגרפיה (ר' עמ' 31)
** מכתב למערכת "הערות אעידה" - תש"ח באוספות השי"ב.

Referer, Dr. Spicehandler

העבודה המוגשת בזה היא פרי מחקר-אוריינלי על מוסדות
הנחיות-המסיקים כשירותו של ש. שלום (הכולל את 6 פוריי
העיקריות באוספות) הוא "בנות
מראי המקורות מכוונים לספר זה.

Cincinnati
May 1958



ה ק ד ת

העבודה המוגשת בזה היא פרי מחקר-אוריינלי על היסודות הדתיים-המסטיים בשירתו של ש. שלום.

החומר הבקורתי שהגיע לידי* לא היה בו כדי לעזר לי הרבה בעבודתי. נדמה לי שהמבקרים הנ"ל לא חדרו לעיקר מהותה של שירתו הדתית של ש. שלום חוץ מריבולוב המעיר הערות של טעם.

קצת יותר מועיל היה לי מכתבו של ש. שלום עצמו "על דרכי ביצירה"* מכל הספרים הנ"ל. מאמר זה הוא היחידי שהשתמשתי בו באופן חלקי בגופה של עבודתי.

שירתו המיסטית של ש. שלום קרובה מאד לנפשי. מרגיש אני היטב את חיותיו ומבין לנסתרותיהן. לשם הבנה זו סייעו לי הרבה לימודי האינסטיביים בשדה המיסטיקה של מזרח ומערב גם יחד, והן נסיוני החייתי שלי עצמי.

בעבודתי זו מצאתי סיפוק רב והגם שנעתי בהיקף ניכר בכל שטחי שירתו הדתית של שלום אינו רואה בעבודה זו אלא התחלה למחקר מקיף יותר.

אליבא דאמת כבר מוכן בידי חומר ניכר נוסף על זה המצוי בכאן אלא שדחקה עלי השעה למסרו למועד הקבוע ודחיתי את הכנסתו מפאת היותו בלתי מודפס.

יש בדעתי להוסיף הרבה על עבודה זו בהקדם, - אם לא לצורך "מחקר-התחרות" הרי להנאתי שלי.

* * * *

* הביבליוגרפיה (ר' עמ' 31)

** מכתב למערכת "ספרות צעירה" - תש"ח בהוספות תשי"ג.

ה ע ר ה:
לציטטות השתמשתי בספר השירים : ש. שלום (הכולל את 6 ספריו העיקריים בחוספת) הוצ' יבנה.
מראי המקומות מכונים לספר זה.

שירתו של ש. שלום צמחה על רקע זה של ניגודים בין העולם הישן, מסורת מוצקה הקופאת על שמריה אך נוסכת בסחון של אמונה באלה החיים לפי ציוויה, לבין העולם החדש שכולו מהפכות, אי-יציבות ואי בסחון לקראת המחר. בין העולם הישן עם אמונתו הדתית העמוקה באלהי העולם - אלוהי ישראל - "המלך העוזר המושיע והמגן", לבין עולם חדש שכולו ספקות, אפיקורסות והפרדות, התפרצויותיהן של הטבעיות החיה שבאדם מכבלי הדורות ומסורותיהם.

א. לבטים, מועקה, ספקות, יאוש דרוח-מר.

הדרך אל חיים דתיים עמוקים מתחילה בדרך כלל בתקופת לבטים וחיפוש, תקופה של תחושת "צער העולם" וצער החיים, תקופת תהיה ובהיה על עולם תמוה זה מלא ניגודים וסתירות, מלא זדון ורשע.

מבע להלך רוח כזה מוצאים אנו ברבים משיריו של שלום.

בהתנצלות המחבר - פתיחת "שער החמשים" הוא כותב: "דרכו

של אדם יהודי במאה העשרים מבפנים: הדרך מתרדמת הדורות אל "היקיצה" הפתאומית, על סף החדלון... אכן שירו הראשון בקובץ זה, השיר "עם פתיחת

שערים בקיצה" נותן ביטוי שירי לרקע "שממנו יוצא המשורר, רקע של יציאה

מכבלי המסורת ומחיק האמונה אל העולם החדש. בשיר זה מתאר המשורר את

העם הנרדם, הקופא על שמריו. העם משול ליערות, על גבם "המרדים הגדול"

השר להם שיר "אל ידוע, אל חשב!" והנה לפתע באו "הברק והרעם כחתף

ואחזה בציצית כל צמרת האש, וענקי תרדמה בדלקה ובשטף יקיצו על סף

חדלונם של היש". ברק ההשכלה הבריך, נשברו כבלי מסורת ומצוות, ספה

תמה אמונה מן הארץ.

אך תחליף לא נמצא, והתוצאה - נפש מתלבטת ביסוריה, ספקותיה

ומועקתה.

"אני עומס עלי תרמל שאין בו מאום

הולך לתור בעיר שאין לה שם"

(ק ט ר ת)

מורשת הדורות - נדמה למשורר כאילו מאומה לא הנחילה לו - תרמילו -

"אין בו מאום". הולך הוא בדרך - ללא צידה ומחוז חפצו - סתום ובלתי ידוע

"עיר שאין לה שם".

הרגשת העדר האלהים מציקה לו מאד, למשורר, בבדידות! אין הוא מוצא
נוחם. בתופעות הטבע, בצעו מנסה הוא למצוא רמז לפתרון בתופעות הטבע :

"יש דבר מה ברעם, חברים ערירים,
הקרוב ללב...
האליו תחכו מקשיבים וקרועים
בלילה,
בדלף -
באין אלהים?"

בקבוצה (כג')

החיים אפרוריים הם וחד-גוניים ורב היגון. את יגונו זה רואה

הוא גם באלה שמסביבו :

"ובכל מבטים מדרגות אפלות
שט יורדים בבקרים ועולים בלילות
יצורים ששוחקים וסוגרים את הדלת
נפשי עליהם, נפשי מתפללח..."

לא הכל כה פשוט (מה')

ובהתפלל נפשו על אחרים מתפלל הוא בסתר גם על נפשו האובדת

שלו .

סבלו רב במיוחד על כי לא הגיע עדיין אפילו להתפרקות הנטל

הנפשי שעליו, אין הוא מסוגל אפילו להגיע לידי הבכיה המקילה :

"אנחנו אשר דמעות אין לנו ואין לנו קול

לבכות נצני נעורינו שכסה החול

ולכנת חיינו אין מקדש ולנחם אין אם

יחידים אנחנו התועים ביערות ההם"

אנחנו התועים (כג')

מפלטו היחיד מאונו הוא מתן הבעה שירית לסבלו - המנון לכאב

הקדוש ולכוסף העצור" :

"יתקדש הכאב."

העד לא עדנו, לא לנו כל זאת

אבל אנחנו נכספנו עד מות

יתקדש הכאב.

תפלה לליל
סגור לב לא קרענו, לא הגד הכאב
.....

אבל דמינו התרוננו ביקוד
.....

תפלה לליל"
אנו כבים בעד (סו')

הכיסופים הגדולים אל "האור הגלום בכל יש"

בצד הרגשות המועקה, הלבטים הסתומים והיאוש המר מוצאים אנו
כבר בשיריו הראשונים של ש. שלום את הכמיהה אל הגדולה, אל האור.
אליבא דאמת, מותר לנו להניח כי דווקא אותה רוח עילאית
המפעמת בלב המשורר, והחשה בסוד שבהוויה ותובעת ביטוי ופורקן, היא היא
הגורמת לו ליאושו - כל עוד חוצצת המציאות הערורה בינו לבין אותו סוד
נורא. הנה כאן ביטוי ראשוני להבנשת הכמיהה הזאת :

"נודדים אנחנו ועינינו לתכלת

...
הוי אלהים!

בודדים יצאנו בדרך הזאת

חינו הקרועים התלקחו בצר

חפצנו דבר מה...

בקשנו דבר מה.... "

תפלה (יח')

אותו דבר-מה שבשיר "בקבוצה" הוא עדיין חסר כל פשר ומובן
מתחיל ללבוש משמעות, כי מכיר המשורר עתה את מסרת הערגה והכמיהה הזאת,
את משאת הנפש הגדולה :

"בלב העולם בוער לפיד אש

ובעקבותיו חוץ עד יצאנו.

הוא האור הגלום בכל יש

הוא המוקד לכלנו."

בלב העולם (סו)

והוא פונה בתפילה מלב נרגש ונסער אל "האור הזה" אל

"המוקד" הפלאי :

"בואה נא, בוא....

אנו מחכים רוי סבל הנד

לפלא,

לסוד....

בוא אל תוכנו, פתח זרמי הדם

....

והינו לאחד....

והיִינוּ לאחד....

תפלה (יט) (המשך השיר)

כאן - בשאיפה ליחוד והתאחדות עם "פלא ההויה וסודה" כבר מכירים אנו את הניצנים הראשונים של החויה המיסטית של המשורר שעוד נפש בה רבות לאחר מכן.

בשירו "באותם הימים" מביאנו המשורר בסוד חזיונותיו הנפשיות העמוקות בימים שבהם נתון הוא במצב של כוננות ודריכות נפשית לקראת "ההתגלות". "אותם הימים" הם ימי "המתח הגבוה", וזה דברו :

"באותם הימים אני מאזין קול באות

ונכונה נשמתי....

ובת קול לי עונה ממעינות העד

ופגע בי אדם ונתן בי עין

ננסה בי לבי וכלי רחם:

היש כי אלי הוא שלוח או אין?

הזהו המקום? הוזה העת?

(באותם הימים - לד')

הצפיה הזאת לקראת "אותות" שלוחות אליו תמצא עוד ביטוי חזק

הרבה יותר בשיר מאוחר יותר: "אותות".

"אותות" מתרמזות לו מכל ההויה :

"מכל גבעה נחייב עולה לשקט

על כל אילן חלוי כנור קדמון

שבמיתריו נשמח חיי שותקת

לו אך ידעתי על סודם לגחן

.....

בכל גלומה באפר מתגוללת

נשרף מכתב מן העולם אלי.

ורמז נוגה כל מבט של ילד,

וכל חיון אשה ברחוב, וכל

נהר מושך יכיל תשובה גואלת -

לו אך ידעתי השאלה לשאל.

בתקופה הזאת של "המתח הגבוה" הכל מלא חידה והכל נוסך

תמהון המלווה ברגשי אימה וקדושה, המגבירים את דריכותו לקראת ~~ההתגלות~~ :

"באותם הימים לא אכיר פני גדרות

ובתים וגגות כחידה הם לי

אני תוהה על דרכים ושח על פי בארות

ועיני צופיות בשקע הצלי

וכל הרב לי תמהון, וכל ענן לי פלא.

בשיר מאוחר יותר - "אני הולך" אנו עוברים מן השלב

של תמהון וסוד אל חויה מיסטית של הרגשת אינטנסיביות חיים שלא מעלמא הדין:

"כי מלאתי את הסוד ואת היקוד...
להיות, להיות וכך להיות
עוד ועוד
מאד מאד...
מן האין עד האין

אני הולך (נד')

כאן המשורר כבר הגיע לשלב שבו מלא הוא את "הסוד"

ואת "היקוד". משאת נפשו הגדולה עתה איננה עוד להכיר את הסוד - הוא

כבר מכירו. אלא שאין "היקוד" בוער בקרבו תמיד - רובם של ימיו נתון המשורר

בתוך מלכודת חיי היום-יום האפורים, ובתוך צערו ויאושו "האור" מבהיק ומנצנץ

לו רק לעתים רחוקות ברגעים של "ליחוד" ויצירה ולכן מביע הוא ביצירתו

את שאיפתו העזה לחיות את החויה הזאת באופן יותר אינטנסיבי - "עוד ועוד",

"מאד מאד" - ולנצח - "מן האין עד האין".

על אף כל הגורמים המציחים והמעכבים, על אף כל האפרוריות

שמסביב והעכרירות שבקרבו, שומע הוא כל הזמן בקרבו גם את קול "המעמקים":

"אדם איך?

אני דופק בקרבך

עמק, עמק

שבעים ים מכאן,

מעבר לתהום רבה

שבלבך,

זה שלשים וארבע שנה

בידוע,

זה שלשים וארבע שנה

בידוע,

וזמן, גוש אין קץ של זמן

מעבר לידוע

...
ואתה שומע,

ואינך פותח,

א ד מ ...

מעמקים (קלא)

הצורך להכיר את הרוח החבוי בעצמו, למצוא את הקול הנסתר
המשוע לעזרה, מתעצור בו תמיד גם בחברת האהובה:

"הגיד לי את שהכסף הוא טוב,
שמצב עוד סלם לרקיעים הגבוהים.
הגיד לי את, שהכסף הוא טוב,
שיש בלבבי אלהים...."

הגיד לי (קיד)

ובשקעו ברגשי כיסופיו מכיר הוא פתאם ויודע "שיש דבר-מה

הקרוב ללב" - הוא מביע אל "המסלה הנעלמה", שהוא מוצא אותה הן

בהתמזגותו עם האהובה והן בטבע שמסביבו: הוא זוכה "ליחוד", להרגשת

האחדות :

"... ממסלה נעלמת

שופע עולם

...

...

קדוש הוא הקשב

אל הלב של לב.

מלב זה ולמעלה

השחק נמתח,

בחור כוכבי לילה,

נפעם הוא ויך...

ואדע: אחד הוא

הכסף הזה -

הלב שרטט

ובשביל הכבה.

ואדע: כלנו

אחים בעולם,

אתנו ובנו

הבקר נרקם.

הנודמת ביער (קיב)

המרידה באלהים

על אף חיותיו העמוקות הללו של המשורר שהן בעצם חיות

דתיות אין הוא מקבל עליו עול מלכות שמים מבחינה חיצונית. בן הוא

לדור שמושג "האלהים" כרוך היה לגביו בכל הישן והקלוקל מסבה זו מרד דורו
לא רק במסורת אלא גם באלהים.

הוא יוצא דופן מבחינה זו. אף שהוא חי את החויה הדתית-

המיסטית העמוקה ומכיר עמוק בלבבו את "המוקד" ו"הסוד" המסתתר עמוק

בנשמתו - אין הוא יכול להאמין באל של הדת המקובלת, - אלוהי
החיאולוגים.

אלהים, זה האל הטוב שהאיר אולי לו, לש. שלום הקטן אי פעם

בהיותו ילד על ברכי הסבא "הצדיק" שלו - איננו עוד לימינו.

"שלהבת-יה, באישוני כבתה, לא אדע לפחת"

כך קורא הוא כשמשון הגבור העוור בבית הרחים.

הוא כותב :

"יצאנו לבקש את אבינו שבשמים,
אותו שהכרנוהו באלמנו המדמדם.
בנינו מנהרה מכסופינו בערבים...
וכיונים לארבתם הפלגנו בעולם"

אך לשוא יצא לחיפוש זה - את האלהים לא מצאה נפשו :

"היו לנו דמינו העמקים לעינים
חבוקינו הסכופים - אדנים אל השם,
הלכנו וחזרנו והאין בכפים..."

בצל האין (כג')

וכחוצאה מן האכזבה הולך הוא ומאבד את אמונתו יותר ויותר :

"עוד טרם אשא עיני לשמים
וכבר לא אבטח ברוכב ערבות "

אל האויב

ממצב של חוסר אמונה ואכזבה עובר הוא למרדנות גלויה :

"האל הבורא צפעוני ועקרב
ולצדק הוא רב?
האל השוחט רבבות לבקרים
ודרכיו ישרים?"

וידי משה כבדים (פ)

אכן עם המשורר גם אנו - בני דור מלחמת העולם השניה קראנו אותה

קריאת מחאה של יאוש עם אבדן ששה וחצי המליונים.

וקל לנו להבין את הלך רוחו המרדני של משוררנו.

נגד האל הזה, אלוהי ישראל של המסורת, של "החקים והתורות"

מתפרצים חיו הצעירים והסוערים ויצריו

מאבק בין "שנות" ו"חידושים" :

מאבקו של המשורר לשחרור מבלי היה נוטה להתכנס באותו עולם שחיה

והסופר כובלים אותו - השטח הכיני :

"מבוינת מאויים סוערת כאויר,

שריבי בלאם דרועין מהשומות

בתלכב, בתעלם..."

ברם מדי זה אינו על שליו כל ידעה. עמוק בקרבו מסתתרת

ישויות ומשיות עמוקות המציגות את לולם המסורת וה"אני העליון" ואלה

מכילות עליו סדר :

משתחררים. יצרים אלו שהיו כבולים כל הזמן בכבלי הדת ובמוסרות האמונה

מתחילים עתה להתפרע :

"ידי אם ארים באמונה בגואל -

וגבר ישראל.

...

הספק כי יפשה ידי אסלק -

וגבר עמלק.

מה טוב היה לי בלי גחלת וטנה

לצלל במחנה

להיות האויב המזנק ממארב.

או הטרף בקרב.

לבי לעמלק, לרודה באדם,

לטובע בדם.

אסורינו מה הם, החקים, התורות -

התהומות עת קוראות?

יגאו היצרים וירימו קולם -

לשם מה עולם? "

(וידי משה כבדים) (אף-אף)

הוא קורא לשחרור מאסורי "החקים והתורות" ומיצר הסובב המסומל

"בגחלת וטנה" על מנה לתת ביסודי חפשי מלא ל"קול היצרים הגואים" אשר

התהומות קוראות להם.

מאבק בין "הדת" והיצרים :

שאיפתו של המשורר לשחרור מכבלי הדת נוסה להתבטא באותו שטח שהדת

והמוסר כובלים אותו - השטח המיני :

"מנגינת מאויים סוערת באויר,

שרפיני בלהט זרועיך החשופות

נתלכב, נתעלה.... "

(אף-אף) (אף-אף)

ברם מרד זה אינו קל אליו כל עיקר. עמוק בקרבו מסתתרות

ישויות נפשיות עמוקות המיצגות את עולם המסורת וה"אני העליון" ואלה

מפילות עליו פחד :

"אך שורי! מי זע שם בפנות החשכות?

טליחות מתקפלות וזקנים מזדעזעים,

כה שחורים, כה נוגים מסתכלים הם בי.

אללי לי הלא הם אבותי הקדושים,

חותרי אל אלה ומקדשי הליל."

הוא מנסה לנחם את עצמו שאין הדמויות הללו באות להבעית אותו אלא

שהן מבכות את נעוריהן שלהן :

"היבכו נעוריהם שבלעם הספק?

את דמם שקברו בגויל ולא נח?

הבאו לתנות כי שקר התורות,

כי קדוש רק בשרך, ואמת רק בך?"

ברם, הדמויות הפנימיות הללו מבהירות לו עד מהרה סיבת הופעתם,

עד מהרה מתגלה לו - כי הוא מטרדם!! אין המשורר יכול להתכחש לצור

מחצבתו. צל העבר רודף אחריו :

"הצילי! נשמתי נחעטפה תכריכים

ובפי "קדיש יתום" ולא אדע למי.

שפחים מלבינות מדובבות את שמי...

מי נפל? מי זעק בלבבי קדורנית?

מי פשט אבריו הקרים בחול?

האותי הלבנים הובילו לקברות?

מה תחשי? אי ידרך? אי אני? אי כל?

(ליל בלהות) (קפ-ק)

"שאר ואל, אל ושאר

סביב עולמות טוו זר,

אי הכעור ואי הפאר?

שאר ואל, אל ושאר

אל ושאר, שאר ואל,

זמרת נצח הם וילל.

חיים - אלה, מות - אל.

אל ושאר, שאר ואל"

(את - אל ושאר) (קפ)

דרך הארוטיקה אל הקדושה

המאבק בין "אלו ושאר" הוא תופעה שכיחה אצל כל המיסטיקנים.

וכמו אצל מיסטיקנים אחרים, כן גם אצל שלום, נראה כאילו והמאבק עם השאר היה הכרחי להתפתחותו המיסטית.

בפואמה "האשה" רואים אנו כיצד סערת היצרים מתקדשת אצל המשורר

(אשר "האשה" מייצגת את הלך נפשו הוֹא!) מתעלה מדרגה של סיפוק בהמי לדרגה

של אקסטזה דתית מיסטית עמוקה :

"ונפשי לאלהים חשוב, נפשי במקורה תזכר,

זה שהקרינ אל תוכה את האור שעדן לא כבה,

..... ויני לי על און האדם הנזיר בנדרת הכופה."

האל הכביר והגדול שפקח את עיני בעולם.

והחיני להנות מזיוי ולשאת את החשק בדם -

שקה לי והעבר את ידך על הגו הכלה במכאוב.

..... דרך הנזיר הארוטיקה, ע"י הכביר מן האדם אל האם ובסנה אל

צלול בי ובער בי, אלהי, כמו שבערת בסנה, ...

.....

ואל נא תעצור בדמייך, עשני, דעני עד סוף,

אהי נא הדום לרגליך, מטכב ליצוריך אהיה,

פרוש עלי חפת דודיך, מהר ושאני מזה,

למקום שם הדרור למאויים ואפל אותנו יעסוף.

שם עינים בי ירנו - אתה לא ידעת, האל,

שם ילפת בך נעם...

שם כל המתם אגלה...

ובבוא עלי ברק רחמיך, בחדור בי הזרם ההם,

עצומת עינים ונפש אגוע בחיורך נעלם -

בעוד לא בא צבע וניד בשדותיו של הליל הזרוע.

.....

ונפשי לאלהיה חשוב, נפשי במקורה תזכר -

שקה לי והעבר את ידך על הגו הכלה במכאוב.

אשה (קנד')

מן הפגישה הארוטית מגיע המשורר לידי שיא ההתלהבות הדתית:

"צלול בי ובער בי אלוה כמו שבערת בסנה".

"ונפשי לאלהיה חשוב, נפשי מקורה תזכר, זה שהקרינ אל תובה

את האור שעדן לא כבה"

ולמען לא יר בי צורך חסדו אבני לי קדש -

עצמי עמד על און וקרבתי בי את המוקד

ואה המכללה נשאני על ראש וזנמר ורחת."

הבינא בכי (קנד')

על ידי ש/לה המשורר את "האשה" והזדהה עמה מצליח הוא "לגלות גם את האם" ולהזדהות עמה :

בסונטה "חנינא בני" שנכתבה בסמוך ל"אשה", אנו קוראים :

"יש לי עוד אם שבמות נצבה וחצבה לה מסתור
והיא המוזגה אל דמי את הלב המצפון המאמת,
לבל יהפוך עולמי למשחק גורלות משחת -
והיא העומדה על גבי בצאתי את הדרך ליצור.

והיא השומרת עלי ולפניה אשפוך ודווי:

.....
אני הילוד של האם המנגנה בכנור.

.....
ובמותה לי צותה אמונה בעולם שלעולם הוא לא מת,
ושיר לי על און האדם הנרדם בגורל הכופת."

חנינא בני (קסב)

כך, דרך החוויה האירוטית, ע"י המעבר מן האשה אל האם וממנה אל

הדמות הרוחנית אשר מיצגת האשה-האם - דמות השכינה, שב המשורר -

המיסטיקן אל אלוהיו וזוכה להגיע לתקופה הנפלאה ביותר ביצירתו ולפסגת
חיותו הדתית.

התקדשות ונכונות להקרבה עצמית

פגישתו של המשורר עם "האשה" ודמויות "האם-השכינה" המסתתרות

מאחוריה מביאות אותו לידי התגברות על כל הרע והאנכי שבקרבו החוצץ בינו

לבין החיים. אחת התופעות החשובות שא/נו עדים להן הריהי התגלותה של

הנכונות-להקרבה שבנפשו.

"ספגתי באלם את כל הצלילים של מגור,
למען יצל כוכבם בעלות עליהם הכורת.

.....
ואת כל הכלבים בי שסייתי, ...

.....
למען יקל לאחרים ממחרת הכסף לצאת.

ולמען ישוב וראה את העדן אדם המגרש -
נתתי לכרוב שיבתרני בלהט החרב ההיא,

.....
ולמען לא יך בי עורך שבעז ובנוי לא קדש -
עקדתי עצמי על ההר וערכתי בי את המוקד
ואת המאכלת נשאתי על דמע ונותר ורתח."

חנינא בני (קנה)

פסיכואנליטיקן יוכל למצוא בקטעים אלה שצוטטו זה עתה נטיות
מזוכיסטיות. אך יהא הכינוי המדעי היבש אשר יהיה במושגים דתיים התופעה
שלפנינו היא תופעה של הצרפות הנפש וההתקדשותה.

אותן נטיות אנו מגלים גם בשירים מאוחרים יותר של המשורר.

בשירים "הנביא והנער" ו"זכריה" מגלה המשורר לכה ביטוי
גדול את התמורה הזאת שתלה בנפשו. המשורר היה לנביא!! נביא שאינו חי
עוד את חייו הפרטיים שלו אלא מקריב את חלבו ודמו - את כל אוננו ומרצו -
למען הזולת, למען האדם באשר הוא אדם, למען חזון התקופה והחפש :

"... אתה חלומי מלבב דקדש,
אתה, הדור החדש
איכה מהרת לסגת אחור -
במות לבחור?

שחור לסדורה (עמ')

מעבר לכאן יש שבעה רקיעים,
הקוראים לנביאים....
מחכים כוכבים לאותות הדלקה,
תבל מחכה...

אם חשך בערך וכל עין דוי -
קח את עיני.
ואם קשה המשא וכבד משאת -
הנה כפי לך משאת.
ואם בלבבך נאלם הכל -
יהי קולי לך הקול.
לו היה!
לו חיה!..."

הנביא והנער (צו')

נעילה (יטו')

...
הנה אני פותח את עורקי עד תם,
דורי היתום!
הנה אני נותן בך ניצוצי האחרון
מתת.
דורון.
אט-אט,
ברן
אגוע אני, אני אבד -
אתה חיה!"

....
ויפקח את עיניו (הנער)

...
ולא ידעה היא
בלכתה מן הנביא
ולא נודע לעולם
כי אך צל הנביא עוד, ולא אדם...

הנביא והנער (צו')

וב"ז כ ר י ה" :

"מי יחן בשרי ללהבה
מי יחן דמי מעין נובע
להשיב אחים לאהבה
להחיות חזון גווע...."

זכריה (קג')

וממש אותו המוטב במחזות "סחור למדורה" שבקובץ "פנים אל פנים" :

צמא להקרבה

"צרבת געגועי לא חכפר בלטיפה.
כנעקד אחכה לכלקה הגדולה.
ואם ישגב המרחק אל פסגות השאיפה,
אהיה נא מוקע בנתיבה העולה."

סחור למדורה (קעב')

מוטיב זה מופיע שוב גם במחרוזת "נעילה" המסיימת את קובץ שיריו
הגדול ביותר - "פנים אל פנים" :

"משום שהשלמות לבי דורש
איננה בי, בחרתי לי מסחור.
אבני האמונה של מתיאש
אקים מזבח, לבדי לקטר."

יהיה סחרי לאבוקה של אש.
האפר לי, להם רק המאור.
יעבר עלי נוגה וכובש,
כלו זכאי, כלו טהור, הדור."

נעילה (רסו)

הגילויים הנפשיים האקסטטיים, השאיפה "לביטול היש",
נכונותו של המשורר להקרבה עצמית שתארנו לעיל אינן אלא שלב בהתפתחותו
הדתית-המיסטית. "הבערה שהוא בוער בקרבו" איננה אלא הגשר המוביל
לדרגה מיסטית גבוהה הרבה יותר; דרגת התזדהות.

דרגה מיסטית זו היא מבחינה מסוימת המשכה של חיות "האותות"
(שהזכרנו לעיל⁶). כמו שם כן גם כאן עומד המשורר ביחס נפשי קרוב מאד
לכל ההויה - דוממת, צומחת וחיה. אך בעוד אשר בחיות "האותות" המשורר
חש רק תחושה לא בכורה כי קיים בהויה סוד, הרי כאן מוצא הוא את הפשר;
מוצא הוא את עצמו בהויה !

אמנם כבר בתקופה הראשונה מוצאים אנו חיות של הזדהות
(ר' לעיל עמ' 8). אך לידי בשלות הן מגיעות רק יותר מאוחר :
בשירו "חנינא בני" מספר לנו המשורר כי קולט הוא רשמים שמעבר
לתפיסה הרגילה :
"... ויש לי עינים שאין בהם דלת לסגר"
ובהתעמקותו בהתייחדות עם ההויה מגלה הוא כי חיו נצחיים הם
ומקיפים את כל ההויה במרחב וזמן :

"ואין לך אבן בדרך שאני בדמי לא אזכר
ואין לך עצם בזמן שבדמי לבבי לא יאכל.
וראשון האדם על אילן את התנשא ונצל
ואחרון החותרים בידי על הזרם ישיר."
חנינא בני
חש הוא בקרבו את חיו של עולם הדומם ומזדהה הוא עם האדם
שבקדמות הקטטוריה. ועם האדם שלא בא עדיין לעולם, זה הצפון בחיק העתיד
הסמוי והמעורפל .

כלם 8 עבר ועתיד, חי ודומם נהפכים בקרבו להויה אחת:
"הלא כבר תחושו, כי בי אין הבין הקטן שיעצר
מהיות האחד להכל, והכל לאחד המרנן?"
חנינא בני

הבעת החויה הזאת של ההזדהות וההתאחדות מגיעה לאחד משיאי

הגדולים בשירו "יה-אדם":

此即与第一册之第二号与第三号

"לֵבָב אֲנִי וּלְהַב רַעִיוֹנִי,
וּצְלִיל יֵשׁ לְלֵהָב.
נִכְנַסְתִּי אֶל תּוֹכִי וְאֶזְיִן לְזֶרֶם -
הוּא צְלִילוֹ שֶׁל עוֹלָם!
שׁוֹמֵעַ אֲנִי אֶת מְרוֹץ דָּם כֻּלְכֶּם...

• • • •

איפה הייתם בקרע מחשכי
והוויות האירו?
ההרים הללו לא דממו מלפני,
והסהר התלוי באפרורית שמי יומם -
אנכי מבינו...

אחד אנכי עם גופים מחלכדים
בלבבו של אפל.
ידי רוקמת בהאי מסחורין
עינים לבא...
אני התינוק הנולד!...

שיר זה קשה הוא עד מאד ודרושה נפש של מיסטיקן כדי להבין

בשלמות.

בית ^א"אחד אנכי" וכו' הוא המפתח להבנתו. יש כאן לפנינו
תיאור של חוית הלידה. הבתים שלאחר מכן מתארים את החיים לאחר הלידה
הבתים שלפני כן את חוית המשורר לפני לידתו. * 宋孝宗皇帝

כבית ד' - "איפה הייתם" וכו' - נותן הוא ביטוי להרגשתו כי היה וחי עוד לפני לידתו. עוד לפני בריאת העולם, ראשית בית ה' הנב מתארגן את הרגשתו "בלבבו של אופל" - במעי אמו - "אחד אנכי עם גופים מתלכדים".

בית ב' "להב אנכי" וכו' - יש בו אף רמז נסתר - בלתי ידוע
אולי גם למשורר עצמו - על תקופה מוקדמת להריון - מצב של הויה
ב"זרם-הקדמון".

בית א' - פתיחה של הוא וגם סכום. הוא מתאר עליה בסולם הפנימי - אל הוית האחדות של "יה-אדם".

אכן שם השיר מראה כי יש כאן יותר מהזדהות פנתיאיסטית עם שמים וארץ, אלא הזדהות גמורה עם האלהים, האופיינית דווקא למיסטיקה ההודית וכן למיסטיקה של "הקבלה" בשלביה הנשגבים ביותר, הזדהות עם "האין-סוף".

בית ו' נותן ביטוי לחוויה הראשונה של הילוד (שאינן האדם הרגיל מכיר אותה בתודעתו) :

"בשרי מפרפר בין סרינים לבנים

נשים מנשקות את עיני

ידעתי כי הולך אנכי ממני

הלך והרחק

מבקר אל בקר".

יה-אדם (קעז-ח')

בבית זה גנוז סוד גדול עד מאד. נותן כאן המשורר מבע לרעיון עמוק עד מאד: כי עם הלידה מתחיל - בניגוד למה שסבורים אנו בחמימותנו - לא תהליך של התקדמות רוחנית אלא להיפך - תהליך של נסיגה מן המצב של האחדות הנשגבת שלפני הלידה אל מצב של התרחקות הדרגתית מן המצב הזה: "הולך אנכי ממני, הלך והרחק מבקר עד בקר..."

ועתה מגיעים אנו אל החיים עצמם ושוב - הזדהות גמורה של המשורר עם כל ההוויות שהוא פוגש על דרכו.

הנה חוויות הילדות :

"...אני הרכבת ביער ילדותי..."

והנה הזדהות עם האדם - הרע:

"אחים אנכי ההולכים לתמס"...

שם (קעט)

הנה ההזדהות עם האיש המשכים לתפילה :

"אתי משכימים ותיקים לתפילה"...

והנה ההזדהות עם נפשה של זונה:

"אני הסלוד בבשרה של מופקרת..."

הנה הזדהות עם עולם-הדומם הנאנח תחת פטישו הכובש של האדם:

"בי פולחות הצפירות של פלדה מעפילה, הכורים מכישים בשחורי

...

על גבי כותבים וחורשים ובונים"

והנה הזדהות עם הטבע: הים, הכוכב והגל :

"זעקה אנכי על הים במולדת

כוכב מתנפץ על האמש

אני הוא הדם השותת מן הפצע

הגל הרואה,

השוקע..."

בבית טו' מסכם המשורר את חוויותיו כולן ואומר :

"שם מעברים

בלבבכם, בעפעפם,

במאורות בדידותכם -

"אני בוער כלפיד"

מהו הסוד הגדול? כיצד מגיע המשורר לידי הזדהות זו: הפתרון
לסוד זה שהוא מגלה לנו (יש להניח שהוא עושה זאת בלא יודעים!)
טמון בשורה האחרונה של בית זה ובבית סז' הבא. הוא מגיע לידי כושר
ההזדהות הבלתי רגיל על ידי כך שהוא פונה אל מעמקי עצמו "לזועק אלי".
אך מהי הדרך של האדם אל עצמו? הפסיכואנליזה מלמדת אותנו את תחלת
הדרך ותורת האִוָּגָה מגלה לנו את סופה: - ע"י צלילה אל נבכי הילדות
הרחוקה ומעבר לה - אל הוית העוֹפֵר.

בית סז' :

"ויודע אנכי:
כבר עשן הנער,
והילדות ככוכב בלב ימים רחוקים.
אני צולל ושב...
שלום לעברי!"

וצר לי על כאב זה שהולך לעולמו
ועל איי בן רגע.
כספינה חוזרת ויללה בפיה,
כתינוק שאבד הקרב אל אמו
ולבו מתפרק:
עוד מעט, עוד מעט -

הלך הלכתי ממני אלי..."
יה-אדם (קפא)

המצליח המשורר להשאר במצב ההזדהות לזמן ממושך?

הנה זה דבר המשורר*:

"החש אני כל זאת בכל שעה ובכל רגע של חיי עלי-אדמות? המתהלך
אני תמיד בתוך "ההיחוך" הזה, בתוך "המתח הגבוה" הזה של שטחי חיי האין-
סופיים? אהה, לא ולא! החנאים האכזריים, הזמן, הגוף שנלחם ונחלש,
"החומר העכור", הקטנות שבחיים, שיעבוד הפרנסה, העבודה שאינה צריכה לגוף,
שאינה בהתאמה עם הנפש, כל אלה - שהם בוודאי, בבחינת מה, גם כן "אני"
שנתעברה צורתו - מפוררים את הנפש, מרדימים את החזון, מזהמים את המראה
הגדול וממעטים על ידי כך דמותו של העולם כולו. מכאן הזעקה ביצירתי

* במכתבו "על דרכי ביצירה" למערכת "ספרות צעירה", תרצ"ה.

על סבל היוצר. מכאן החרדה לנר הנשמה שלא יכבה. ("הנר לא כבה"), מכאן הגעגועים הגדולים "להיות לאחד". רק ברגעי האושר הגדולים של היצירה "אני" חש את אפס קצתו של ה"ייחוד" הזה, שאין לו סוף, ביני ובין העולם כולו. רק עם אש היצירה מתלקח בחוכי המאור הזה, שכל חיי אינם אלא שיר מזמור להתגלותו.

הביטוי החזק ביותר לגעגועים הגדולים הללו ולהסברת מהותם מוצא את ביטוי ו בשיר הדתי המיסטי הנפלא "הוא" (הפזמה את מקובץ שיריו המצויין ביותר "פנים של פנים") :

"ביני ובין העולם עומד אחד ומחכה.
בערפלי ים הוא עומד, או ביער, והוא לי כאח.
שומע אני בקרבי חמיד את לבו המכה.
צעדו מתלווה אל צעדי כנגון מעולם שנשכח.
חפצתי ללחש לו דבר - ואין אחי השפה.
חפצתי לנגע בו אט - וידי לא תגיע אליו.
אך יש דממה גדולה, שעל שנינו תפרש כנפה,
ויודע אני כי קרוב הוא, כקרוב האילן לצלילו.

כל השנים שאחיה, אליו אתכוך בלבי.

אני ויגוני וסודי אל שלחן הפנים לו אביא.
את כל האורות הזורחים נרו היחיד בי כבה.

ציון הוא לצליל שהלך ולא יחזר נצחים.
חיץ הוא שכלו תמהוץ ולפיד-אפלה ונעלם.

בקעה הוא שמצאתי בנדודי. הד אובד בלב ההרים.
אלמים כמחכים נתכנסו שם זיתים לאספה.
על בהנותיו הסתר התהלך בין בדים נסתרים,
וילטף אבנים, וכאבן רבצה שם נפשי עיפה.
סבכים התרפקו על מערה. שחור הציץ מתהומה,
ובמחשוף המעלה הלבינו שני שבילים שצפו ברחק:
אחד לאהל הנמתח בין צללים של אלה יתומה,
ואחד - לשחק.

אל הוא התובע גמול זועה מנביאיו שחברו לו חנם.

אני - הוא, והוא - גם אתם. דמי בדמכם הוא מזה.
אין אתם מגלים לי, ולבבי בי יודע הכל.
יודע אנכי: נובטים הזרעים בלילה הזה.
מפכה עוד מעין-ילדותי. שומע אני את הקול.

הוא (קסז)

ידעתי השם המפרש המאיר כל אפל מבחוץ,
ידעתי בטרם אמות עוד אדע את הכל, אזכר.

חוף הוא הקורא לכלנו והכמוס מאתנו לעולם.
רבו רבואות לא ידעו כי חותרים הם אליו בשתיקה. (הוא -

בית ד' "בקעה הוא שמצאתי..." - מתאר באופן סימבולי נהדר את חוית נשמת העובר ברחם אמו: הרחם משול למערה שסבכים מתרפקים עליה ושחור"מציץ מתהומה" מן הרחם נמתחים שני שבילים לכוונים שונים לחלוטין האחד - שביל החיים הארציים - האהל הנמתח בין צללים" שבדמות האם התמידית - "האלה היתומה" מושלת בו ע"י תסביך אדיפוס הנצחי של האדם, ההופך את האדם - עבד לגורלו, "תסביך הרחם" * "התובע גמול זועה מנביאיו שחברו לו חנם".

השביל ששני - ואחד לשחק - מוליך אל הדרור והחופש - זוהי דרך המיסטיקן השלם שמשוררו התם, (יודע רק) עליה אך אינו מכיר אותה, זוהי הדרך הגואלת שהדיסציפלינה של תורת היוגה ההודית (וגם תורת "קבלה" יהודית שאבדה ונשכחה מאתנו) מוליכה אליה.

זוהי הטרגדיה הגדולה של המשורר: "התחיל בדרך המיסטית אך לא מצא את סופה". בין מחנות גולים נגלה לו הפלאי "מתוך הדמי":

"על החול נקש מקלו בלי הרף,
שיחו נפער בחלל צעדים: "הבן!
כל פזורי חוצות מלכדים בקרב
מחשבה אחת וחפש מכוון..."

"ודע" - המשיך אחרי שתיקה מפסקת
ובאצבעו שלה כוכב הציר -
"הלת היהלמים שפה נדלקת,
עינים הן, עינים של המכיר..."

"ומי הוא זה?" - נתקה שאלה נחנקת
מפי, אשר הפר הסכם נתכן -
"אהיה אשר תהיה!" - השיב השקט
בו הוא נבלע, כחבר שב לנדון..." . הפלאי (קצו)

אך נעלם "הפלאי" נעלם מורה דרך שימשיך להדריכו על כן הוא אובד-
דרך.

"זאת תורת חיינו: הלך ובקשו באפס מטרה.
מה חקר תערכו לו ואי פסגת התורות?

שבעים שנה טלטל איש חיינו בתרמילו הקרוח,
כל שהיה לו מכר ובמחיר הנתיבה הוא נתן -
ולא ידע כי בלבבו הוא, בתא הזנוח.

כי הוא הברק החולף וכל לשון תכילו תכת,
והוא הממש והחזון על חדה של חרב נוגהת.
והוא האפר הלוחש במערות נפשנו תמיד: ...
והוא המרחם על כושלים שעופו מצפות - וממיה,
והוא עיט שכחה ואד נשף, שעל רדם החלד יעוט.

הוא (קסט)

אך כשמגלה המשורר את האמיתות הגדולות הללו, הוא כבר עייף מהלחם.

"האויב" - והירידה הגדולה

דומה כאילו בתקופה מסויימת של חיינו מאבד פתאם המשורר
את ההשראה המיסטית הגדולה. עם סוד ההויה, קובץ שיריו "פנים אל פנים"
שם המסמל את היות "פנים אל פנים" - מגיע הוא לשיא יצירתו הנפלאה
של המשורר-המיסטיקן. מעבר לקובץ זה מונחים "עולם בלהבות" - שם שהוא לא
רק סמל לתקופת המאורעות והמלחמה, אלא גם סמל לעולמו הנשרף של המשורר.

ו-"אילן בכוח" שהוא לא רק בכיה על השואה באירופה אלא
שואתו של המשורר עצמו. מכאן ואילך גוע המיסטיקן שבו נשאר רק המשורר...
דומה כאילו נסיגתו זו היא תוצאה של מלחמתו ב"יצר"
שבקרבו - מלחמת המתוארת בצבעים כה עזים במדור "האויב" שב"פנים אל פנים".
כאן אנו מוצאים את המשך המאבק בין "אל ושאר" שתארנו לעיל
(בעמודים 12-13). אך בעוד אשר תקופת "את", "מחנים" ו"אשה" הן תקופה של
עליה, בעוד אשר ב"אשה" וב"חנינא בני" הוא מצליח להגיע לגבהים מיסטיים
באמצעות מגעו עם "האשה", נראה כאילו בתקופה מאוחרת יותר נפל נפילה
גדולה "מאיגרא רמה לבירא עמיקתא".
"בחוץ" אנו מוצאים את המעבר, פתאם אין עוד שלמות בין גוף
לרוח. פתאם אין הוא מוצא עוד בחויה האירוסית את האל, את "ההוא",
את האני הנסתם שלו. - התהווה כאן ניתוק נורא:

"... האור הנופל על ספת הקטיפה

מאיר את שעה הפרוע בהדר

על עמם עורה, המחסר עטיפה.

והלילה נוטה אל קצו. והדמע

מטליל את עיניה בבדלח עורג.

למי הצופה האלם מחכה? מה

בולם ברהטיו את הדם השואג?

מחכה הוא לחסד הבא מגבוה,

מחכה הוא לצליל הרזים - אהבה...

ומחכים עמדו כוכבים ואלוה,

נשאים בספינת צפיה כואבה..."

(חץ)

(רס)

הרגשת אשמה כבדה נופלת עליו - הוא מוכרח להתנצל על חטאיו :

"אני לא חטאתי, החטא חטא בי..."

מערמה בה הסתרתי לחיי הבורות,

במקום הפקירה למכה של אבי."

א' א' (רס)

לא קשה לגלות בציור האחרון הזה את הרגשת הפחד הלא-מודע מפני

הצפוי לו מידי האב.

אך ביחד עם הרגשת האשמה מתפתחת בקרבו גם הכרה עצמית חזקה ויסודית

יותר :

"מאמח שהכרתי ועשיתי אחרת,

ממכשול שהסחתי מדרך לבי,

משלפים לא עקרתי בגדל כזרת -

צמחת, גדלת, מותי ואויבי,

מיראה בה יראתי בליל הקדחת

לפתח פתחי לאלי היוקד."

(אל)

הנה כאן שוב וידוי על המרת הכסוף הטהור בטיפוק יצרים בהמי

והתמרמרות על שעבודו ליצרו :

"מערגה שהרגתי ביצר, בשחת -

נסלת עיניך, עיני הבוגד.

ולבבך מכל הלם של מרץ צרפת,

ממעשה שנעשה ולבי בל עמי.

מכל רגע מעילה בעלום בי עצבת

האבן ללטש את גרזן גרדמי.

אתה השוכן לצדי כל הנשף,

אתה הנזון מחלבי ודמי."

(אל)

המשורר מכריז ביסוריו כי לא בקלות ניתן ליצר להשתלט עליו :
"אל תאמר כי תמיד כה השלמתי לשבת
כי חנם המלכתיך על שקט חיי"

הרבה נאבק כנגדו :

"ממחתת הקרבות לא קרמו עוד פצעי"

ולא הסיר את עיניו מן האידיל גם כשצל המות רחף עליו :
"עת לטש את עיניו השחורות בי המות -
לא הסחתי מזבול כוכבים את עיני.
הלכך תהלהל, כי הצבת לי ארב,
כי הרעלת בארות ילדותי ממסחר?"

א' ראוב (51)

הנה כאן הגעגועים על הילדות הטהורה וההרגשה שעתה "מורעל" הוא ברעל
היצרים :

"חצבתי ימי כסלעים מן הצער
כריתילי עמק ובו אסתר.
אך קול מצעדיך דופק על השער,
וילל איומך הקירות יבחר"

"וכלב צידך בלבבי בי נובח,
ובנשימתי חיל כיחו יתערב."

(אל הויב)

כשמשון בעורונו ובמאסרו הוא צועק אל האלהים להצילו מעול שעבודו

של ליצר הרע שבקרבו :

"אמצני, חזקני הפעם אלה
בטרם נצחי אל המלך יגר.

(אל האויב)

אך הואיל וחוטא הוא, אינו זוכה לתנחומים. כתשובה לתפלתו הוא שומע
רק הד לעגו של "שופט כל הארץ" ושל נשות הזמה גם יחד :

"אך קול לעגך לי עונה אז מקרב,
ולהנף שוטך את עלי אשור!
תצחקנה בנות פלשתים כל הערב,
תעלזנה בנות ערלים לעור."

כא-70 (א)

ובכל זאת לומד המשורר להרכיז ראשו. אין הוא מתקומם מיד לתשובה
הלועגת שזכה לה, כי ידוע הוא עד כמה חוטא הוא ועד כמה ראוי לעונש הבא
עליו ושוב פונה הוא אל האלהים :

"ויהי! אל חסתר עוד פניך ממני!
הקץ לקליעת החצים ממארב!
אימה אם שמך, או המות - פנני!
הרם דגליך - נצחתי בקרב...
כאפר מקלה אל הרחוב השליכני,
חרש ואלם ואובד בלבסיו."

(א)

~~למקדח=מקדח~~

למרות היאוש המר עדיין מהבהבת בלבו התקוה כי עוד ישוב האור - אור הילדות ואור האלהים להאיר את דרכו :

"אולי אז אשוב אל האור עזבני,
אל אש התמיד מרשפיה אחת,
אפרק מעלי כל חלום ששעבדני -
לצאת בן-חורין לנתיב האחד!
אולי אז אכיר את דרכי בדרכיך,
אחוז באישון בן-עיןך את עיני,
או אז אגלה בכבותי מפניך:
אתה - זה חפצי, זה אלי, זה אני!" (אל האויב)

תקופת הסתלקות השכינה מעליו היא תקופה סרגית ביותר.
ב"אל האויב" אנו מצצאים איך הוא עדיין מתרפק על הזכרונות של חיות העבר
אך יחד עם התרפקות זו מופיע כבר גם הפחד מפני החדלון.

הנה שוב ההזדהות עם העולם :

" ארך, ארך ברחוב וכל הרחוב עינים.
אני מדליק פנס והן אותי רואות.
ביני ובינותן אין שום קירות בינים,
ממני אל תוכי הן נבטות, פוהות.

הנה שוב האותות :

..וכל אשר ברחוב כפתק מוצא מפיס,
שנתכון אלי, ובו אני נשקף.
אך הנה הפחד, פחד הגסיסה מבחינה מיסטית:
פתאם נפתח אשנב - יד מי היא הפותחת?

...ועל הגשר איש, עינו עלי נפקחת

...הן זה האיש - אני! וזה פחדי הפחד!
אי מי פה הרואה ומי פה המראה?

האשנב (רכד)

לתקופת ירידה זו אפיינית הפניה לאלהים. המשורר המורד במושג
"האל" בדרך כלל, ביאושו פונה הוא עתה יותר אל הסמיר והנעלם בשמו - אלי -
הנה למשל בחויה הבאה עדיין חוית-הזדהות חזקה :

"אלי, אלי, אלי,
התכנסנו לכנוס לילי:

אני הראשון
- זיק בבלימה, כבעין אישון -

ואני השני, והשלישי אני,
כאילנות בבאר גני.

ורביעי וחמישי וששי ושביעי.
כעננים משתקפים ברקיעי.

והלאה - והלאה דמיות ונופים,
באלפי עינים נבטים וצופים,

וכלם אני, ואני כלם,
כראי מול ראי, כשלבים בסלם...

חזית ההזדהות כאן מקיפה ~~לא~~ ועמוקה מאד כאן.

היא מזכירה הרבה את שירת המשוררים הסופיים. אך מסתיימת בגישה יהודית

טיפוסית, המשורר המרגיש כי שמשו הפנימית הולכת וכבה נכנע עתה לפני

האל שמרד בו ומבקש את אורו וברכתו.

ומה שספרנו לא נועד למי
אשק לך בלבד
אתה האחד
בהם ובי,
ברכני, אבי,
והאר אותי,
טרם כבוחי..."

כנוס לילי (רנ')

עם העלם ה"אשה" מדרך חייו שוקעת גם שמשו של

יצירתו המיסטית. המבע עם "האשה" הוא שהפעים בו את כוחותיו הפנימיים הנסתרים.

הליכתה מאתנו הביאתהו לגביעה הרוחנית.

השירה הדתית המאוחרת

בשיריו של המשורר שלאחר תקופת "פנים אל פנים" מעטים הם השירים הדתיים או המיסטיים - אם כי הדה של רוחו המיסטית עדיין מהדהד בכל יצירתו.

שירתו הדתית בתקופה זו חסרה את הכח הראשוני שבשירתו הקודמת. יש בה כבר הרבה מן העיבוד הטכני ושיתוף המחשבה הקרה.

ממיסטיקן נלהב, נהפך עתה המשורר למעין "נביא הדור" מכאן ואילך אין הוא מדבר עוד על חויתו הוא, אלא על אהבת אדם ואלהים.

למבקר הרציונלי יתכן שידמה כאילו יש כאן "התבגרות", אך בחינה עמוקה יותר מוכיחה כי עתה שָׁךְה כבר מחשבת המשורר, לא רוחו, "הגילוי" נסתלק והלך לו: דוגמאות לכך נמצא בשני השירים הבאים:

"שמרני אלהים":

שמרני אלהים, משנא את אחי האדם...

כי הוא מחוּזי העלום ובו אנכי משתקף
כהלך הבא ממזרים וצופה את פניו באגם.

תנני לראות בו ניצוץ, רק ניצוץ שעודנו מאיר,
למען אדע כי גם בי, כי גם בי עוד הכל לא כבה."

ברשות היחיד (רצה)

קל לקורא לראות כי אין כאן עוד אותה הזדהות עם הזולת שהיתה

למשורר בימים הקודמים, יש כאן תפילה לאלהים לעזר לו להמנע "משנא את

אחיו האדם". רצון לאהב את האדם יש כאן - אהבת האדם אין כאן.

השיר הבא "צוואה" הוא שיר לאלהים. שיר מלא הוד וכח אך גם הוא

חסר את הראשוניות שבחויה, יש כאן כבר אלמנט של התפלספות.

(אם היסקי אהבים את הנשואים הנבחרים)

כמו ביאליק כן גם ש. שלום סופג את השראתו וכוחו השירי

מ-2 מקורות שונים זה מזה תכלית השינוי: מחזיות הטבע בילדות ומן

האזירה היהודית המסורתית של בית אבא וסביבתו.

יותר מביאליק נתון היה ש. שלום להשפעת החסידות והקבלה.

מקורות להשפעת המסורת והסביבה היהודית על המשורר

עיינ: "און בן פלא" 8 פרק א': בתים ה'-ו'

"גלגול" 8 (קצד) - ("ליל שבת, חרדו בי הנרות...").

"מסע" - (קצב) - ("פנס משחקף בי... יהודי מעטה
בטלית וטוטפות")

"שופרות" - (קצב) (בשופרות היו מרבצים לתקע בבית
סבא בערב יום הדין... וגו')

"בדרך" (קצו-ז') (ובדממה על טליתות וכו'...
והארוך נפתח...
("מראה של עיר, הרים לה מסביב..."))

"חנינא בני" (קכז) (ואני ששמעתי הקול מסיני...)

(וכן - "ועל כן בששים וכו')

"אני הילוד של העם" (קסא)

"סחור למדורה (קעא) ("אבותי היו נביאים וכו')

ועוד שירים רבים אחרים.

מקורות להשפעת הטבע על המשורר

"און בן פלא" - פרק א', ג'

"בין התחומים" - קצג' (ולו ידעתי...)

גלגול (קצד) - (הייתי כפר גלות ביער וכו')

ועוד שירים רבים אחרים

ב י ל י ו ג ר פ י ה

ש. שלום - ספר השירים(הכולל את ששת ספריו העיקריים
בתוספת) הוצ' יבנה, 1949.

1. א. בן-אור - ספרות דורנו ח"י עמ' 293 ואילך
2. מ. ריבולוב - מן הכד אל המבוע, עמ' 57 - 83.
3. יוסף שה-לבן - מאמר על שירת ש. שלום בילקוט
שירת ש. שלום.
4. ש. שפאן - מאמר בילקוט הנ"ל.
5. ש. י. פנואלי - דמות בספרותנו החדשה עמ' 170 וכו'
6. י. זמורה - ספרות על פרשת דרכים. חב' עמ' 205 וכו'
7. ש. שלום - מכתב למערכת "ספרות צעירה" - תש"ח
בהוספות תשי"ג.

.8

* * * *